

LIISI KIVIOJA JA IIDA VEMMELPUU - OPETTAJATTARIEN LYHYT PARLAMENTTIURA

UUSI JA OUTO ASIA

Liisi Kiviojalle ja Iida Vemmelpuulle pääkaupunki ei ollut tuttu toiminta-areena eduskuntatyön käynnistyessä toukokuussa 1907. Liisi Kivioja tuli Helsinkiin Kalajoelta ja Iida Vemmelpuu Huittisista. He molemmat suhtautuivat epävarman odotuksen tuntein alkavaan valtiopäivätyöhön. Liisi Kivioja kirjoitti Eveliina Ala-Kuljulle, kuinka pian alkaisi ”se outo uusi toiminta”. Iida Vemmelpuu tunsikin, kuinka ajatukset taukoamatta liikkuvat siinä vastuunalaisessa tehtävässä, joka odotti.¹ Sekä Liisi Kiviojalla että Iida Vemmelpuulla oli takanaan jo merkittävä työura kansanedustajavaiheen alkaessa. Liisi Kivioja oli lähes 48-vuotias ja Iida Vemmelpuu 39-vuotias.² Molemmat olivat ammatiltaan opettajia. On luonnollista, että he tunsivat jännitystä tulevaa työtä kohtaan. Samalla epävarmuutta lisäsi se, että puolet Suomalaisen puolueen naiskansanedustajista oli tunnettuja helsinkiläisiä naisasianaaisia, jotka olivat tottuneita kirjoittajia, puheenpitäjiä ja julkisuuden henkilöitä.

LAPSUUSVUODET JA KOULUNKÄYNTI

Iida Vemmelpuun lapsuskoti oli varakas, jopa upea. Isä Karl Vilenius piti kauppaliikettä Kangasalla. Hän kuoli varhain, mutta äiti jatkoi liikettä pitäen myös majataloa. Äiti Amalia avioitui uudelleen kokemäkeläisen kauppiaan Karl Viktor Nordgrenin kanssa. Perhe siirtyi Kokemäen kautta Huittisiin, jossa toimi Nordgrenin kauppahuone. Iida Vemmelpuun lapsuskodin ovet olivat avoinna pitäjän seuraelämälle. Urheilullisella ja reippaalla Iidalla oli jo

lapsuus- ja nuoruusvuosinaan kirjallisia harrastuksia. Ystävättärensä kanssa hän toimitti käsinkirjoitettua lehteä *Kesäkaikuja Huittisista*, jossa oli runoa ja proosaa, huittislaisia tapahtumia.³ Iida ja hänen sisarpuolensa saivat viettää sukupuoleensa nähden poikkeuksellisen vapaata ja itsenäistä elämää.

Iida kävi kaksi vuotta kansakoulua Kokemäellä, minkä jälkeen hän aloitti 1.9.1880 koulunkäyntinsä vastaperustetussa Porin tyttölyseossa, jossa hän suoritti viisivuotisen tyttökoulukurssin. Iida sai 1880-luvun yhteiskunnassa varakkaan säätyläisperheen tyttärelle kuuluvan koulusivistyksen. Hän halusi tyttökoulun jälkeen jatkaa opintojaan, ja sopivan vaihtoehdon tarjosi Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston opettajalinja. Työuransa nuori opettajatar aloitti kotiopettajana Sortavalassa.

Liisi Kivioja (Kari, Paakkari) oli syntynyt Siikajoella räätälin tyttärenä. Liisi Paakkari ei päässyt Pohjanmaalla samanlaisen järjestelmällisen koulukasvatuksen piiriin kuin satakuntalainen Iida Vilenius. Liisi sai pohjakoulutuksen kotona, minkä jälkeen hän lähti opiskelemaan Jyväskylän seminaariin valmistuen vuonna 1881 kansakoulunopettajaksi. Noin seitsemän vuoden ajan Liisi Paakkari opetti Vähänkyrön ja Oulunsalon kansakouluissa.⁴ Avioliiton hän solmi Aapeli Kiviojan kanssa. Aviomies oli pappi ja puolison työ vei Kiviojat vuosiksi 1891-1897 Amerikkaan. Siellä vietetty aika muodostui merkittäväksi elämänvaiheeksi Liisi Kiviojalle, joka viittasi eduskuntapuheissaan usein Amerikan oloihin ja kokemuksiin.

HUITTISTEN NUORTEN HERÄTTÄJÄ

Iida Vilenius viipyi pari vuotta Sortavalassa seminaarin lehtorin perheessä. Vuonna 1892 perustettiin Huittisiin Länsi-Suomen kansanopisto, jonka johtajattareksi kutsuttiin Iida Vilenius. Näin hän sai tilaisuuden palata kotiseudulleen. Länsi-Suomen kansanopisto kuuluu vanhimpien kansanopistojen joukkoon, ja se syntyi länsisuomalaisten ylioppilaiden aloitteesta. Opistolla oli kiinteä yhteys paikkakunnan talonpoikaisväestöön, ja se juurrutti isänmaallisuuden lävistämää sivistystä paikallisen

talonpoikaisnuorison keskuuteen.⁵ Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston käyneelle nuorelle naiselle kansanopistotyö oli sopivaa ja hyvin luonnistuvaa. Jatko-opistossa korostettiin isänmaallisuutta ja kansallistunnetta. Opiston johtajan B. F. Godenhjelman ajatukset kansallistunteesta sekä suomenkielisen sivistyksen merkityksestä innoittivat oppilaat työhön kansan keskuuteen.⁶ Jumala, isänmaa ja suomalainen kansallistunto olivat keskeinen osa jatko-opiston kasvatusideologiaa.

Lida Vileniuksesta kehittyi Huittisissa merkittävä vaikuttaja 1900-luvun alussa. Hänet ja hänen perheensä tunnettiin paikkakunnalla jo vuosien - jopa vuosikymmenten takaa. Lida kuuluu paikallisena vaikuttajana siihen fennomaaninaisten joukkoon, joka katsoi tehtäväkseen kansan sivistystason kohottamisen. Huittisissa kansanopisto vaikutti paikkakunnan henkiseen ilmastoon ja opiston henkilökunta oli mukana yhteiskunnallisissa riennoissa. Esimerkiksi paikkakunnan nuorisoseuratyöhön saatiin virike kansanopistosta. Lida Vilenius otti aktiivisesti osaa nuorisoseuran toimintaan.⁷

Lida viipyi kansanopistotyössä 12 vuotta siirtyen kansakoulunopettajaksi. Vuosisadan vaihteessa hänen elämässään oli jonkinlaisia perhe-elämän kriisejä, jotka voivat osittain selittää sitä, miksi hän jätti kansanopistotyön, ja miksi hän koki sen raskaaksi. Hänen äitinsä kuoli vuonna 1900. Äidin kuoltua kauppa siirtyi lidalle, joka muun muassa perusti sivuliikkeen omaan asuntoonsa. Kaupanhoito ei luonnistunut, ja hän myi liikkeen, joka joutui pian konkurssiin. Tämän jälkeen lidahakeutui Jyväskylään hankkimaan kansakoulunopettajan pätevyyden. Vuonna 1904 hänestä tuli Huittisten Kuninkaisten kansakoulun opettaja.⁸ Kansanopistotyön rasittavuus ei ollut välttämättä ainoa syy, miksi lida halusi vaihtaa työtä. Ehkä hän halusi välillä toteuttaa omaa kutsumustaan lasten keskuudessa.

Yhteiskunnalliset riennot suurlakon aikana ja sen seurauksena tempaisivat lidan yhä tiukemmin mukaansa. Vuoden 1906 tammikuussa perustettiin Huittisiin suomalainen seura, jonka johdossa Vemmelpuuksi nimensä muuttanut lida toimi aktiivisesti. Lähes samanaikaisesti perustettiin paikkakunnalle naisyhdistys. Lida oli perustamassa tätä yhdistystä ja hänet valittiin sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.⁹

Huittisten naisyhdistys perustettiin äänioikeustaistelun merkeissä. Iida Vemmelpuun suhteesta naisasiaan on todettu, että hän oli radikaali omalla pidättyvällä tavallaan. Hänellekin ominainen ajatus oli, että sivistämällä nainen voitiin sivistää koko yhteiskunta. Iida Vemmelpuun poliittisen osallistumisen taustana oli fennomaaninen liike. Hänen tavoitteenaan oli sivistää ja kasvattaa maaseudun rahvasta. Iida Vemmelpuu halusi opettaa uudenlaista yhteiskuntamoraalia. Hänelle sivistys oli moraalia ja moraalilla sivistystä.¹⁰

EDUSKUNTATYÖ

Iida Vemmelpuu oli vuosina 1907 ja 1908 Suomalaisen puolueen ehdokkaana Turun ja Porin läänin pohjoisessa vaalipiirissä. Ensimmäisissä vaaleissa hän sai 3500 ääntä ja tuli valituksi eduskuntaan. Hän oli kansanedustajana kaksilla ensimmäisillä valtiopäivillä.

Iida Vemmelpuun toiminnalle eduskunnassa oli leimallista sama kristillis-siveellinen maailmankuva kuin paikallistasolla Huittisissa. Hän oli suuren valiokunnan jäsen sekä sivistysvaliokunnan varajäsen. Naiskysymykseen hän suhtautui varovasti peläten miesedustajien reaktiota. Hänelle riitti, että ensimmäisellä kerralla olisi otettu esille prostituutio, aviottomien lasten oikeudet ja naimisissa olevien naisten oikeudet.¹¹

Liisi Kivioja valittiin kansanedustajaksi Vaasan läänin eteläisestä vaalipiiristä, ja hän oli eduskunnassa vuosina 1907-1909. Eduskunnassa hän toimi talousvaliokunnan varajäsenenä ja vuonna 1909 työväen asian valiokunnan jäsenenä. Liisi Kiviojan lähtökohtia ja suhtautumista uuteen työhön kuvaa hänen kirjeensä Eveliina Ala-Kuljulle: *"Kun kesä saapuu Suomeen, saapuu uusi eduskunta uusia oloja luomaan. Mitä ja miten se luo, on kysymys, joka nykyään kohoaa jokaisen rinnasta. Antakoon Jumala eloa ja lämpöä, voimaa ja taitoa meille naisillekin, joilla kun toden tunnustaa, ei viime mainittua näissä asioissa ole."*

Fennomaani lida Vemmelpuu oli Huittisten paikallinen vaikuttaja, opettaja ja järjestönainen. Hän oli Suomalaisen puolueen kansanedustaja ensimmäisillä ja toisilla valtiopäivillä. Kuvassa satakuntalainen Vemmelpuu vuonna 1907. Kuva: Museovirasto.

Eduskunnassa lida Vemmelpuu tarttui erityisesti kysymykseen turvakotien perustamisesta aviottomille äideille ja heidän lapsilleen. Hän näki asian siten, että aviottomien lasten äideistä useimmat ja varsinkin yhteiskunnan apua tarvitsevat olivat surkuteltavassa siveellisessä rappiutilassa. Hän katsoi, että laitos, johon nämä äidit koottaisiin, olisi tarkoitustaan vastaamaton kasvatustulos. lida Vemmelpuun mielipide oli, että siveettömät naiset piti sijoittaa hyviin koteihin eikä samaan paikkaan kuten

turvakotiin tai köyhäintaloon. Isättömiä lapsia varten voitaisiin perustaa kasvatustaloksia, jos heidän hoitoaan ja kasvatustaan ei voitaisi muutoin järjestää. Näin isättömät lapset voisivat saada sivistyneiden ja jalomielisten hoitajien kasvatusta. Siis moraalittomat äidit olivat kykenemättömiä lasten kasvatukseen. Iida Vemmelpuu ei voinut nähdä tätä kysymystä aviottoman lapsen synnyttäneistä naisista muuta kuin omasta ankaran siveellis-moraalisesta näkökulmastaan. Kärjistäen voi sanoa, että Iida Vemmelpuun maailmankuvassa naiset olivat moraalisesti ylempänä kuin miehet. Aviottoman lapsen synnyttäminen oli tässä maailmankuvassa loukkaus hänen omaa sukupuoltaan kohtaan. Nainen ei saanut hairautua, koska hän oli miestä korkeammalla tasolla. Tästä näkökulmasta katsoen hän halusi kohdella tiukan kasvattavasti aviottomia äitejä ja ainakin suojella heidän lapsiaan.

12

Myös Liisi Kivioja otti kantaa turvakotikysymykseen. Hän yhtyi tässä asiassa oman puolueensa naisten - esimerkiksi juuri Iida Vemmelpuun - mielipiteeseen ja näki turvakotien perustamisen lähinnä epäsiveellisyyden suosimisena. Liisi Kiviojan mukaan naisen tuli seisoa ryhdikkäästi viettelyksiä vastaan: *"Ja kun nyt on niin paljon naisia, jotka eivät tätä tahdo, niin ei olisi mielestäni aivan väärin, jos he jotakin kärsivät, sillä kyllä niin on maailman meno eikä se siitä parane, että mitä ihminen kylvää, sitä hän myös niittää"*.¹³

Myös kansakoulu-uudistus oli Liisi Kiviojan ja Iida Vemmelpuun yhteinen huolenaihe. Liisi Kivioja piti koulupakkoa ongelmallisena asiana. Hän pelkäsi vähävaraisissa kodeissa syntyvän katkeruutta koulua kohtaan, jos kaikki perheen oppivelvollisuusikäiset piti yhtäkaa laittaa koulutielle. Hän ehdottikin sovellettavaksi amerikkalaista mallia, jonka mukaan perheen kaikkien kouluikäisten lasten ei tarvinnut olla samanaikaisesti koulussa, vaan esimerkiksi kukin kävisi kansakoulussa noin 16 viikon ajan. Hän myös vastusti maksuttomien kouluvälineiden antamista varakkaille.¹⁴

Iida Vemmelpuu tarttui napakasti eduskunnassa lasten ja nuorten kasvatusta kosketteleviin kysymyksiin. Hänen kansanedustajanuransa profiloituu selkeästi siihen huoleen, jota hän tunsi suomalaisen nuorison tulevaisuudesta. Hän puolusti kansakoulunopettajia vasemmiston esittämiä syytöksiä vastaan.

Vasemmiston mukaan kansakoulunopettajat joutuivat pettämään kansaa pysyäkseen valtaa pitävien yhteiskuntaluokkien suosiossa. Lida Vemmelpuu näki kansakoulunopettajat korven keskellä puurtaviksi raatajiksi, jotka uhrasivat elämänsä ja työnsä Suomen kansakoululaitoksen hyväksi.¹⁵

Lida Vemmelpuu halusi varjella suomalaista nuorisoa niin aineelliselta kuin henkiseltä turmelukselta. Kieltolain toteuttaminen oli hänelle tärkeä asia, jonka täydellistä toteuttamista hän piti suurena ja arvokkaana taisteluna.¹⁶ Lida Vemmelpuu otti kantaa myös kirjastokysymyksiin ja erityisesti kirjavaltioihin. Häntä huolestutti lähinnä se, että julkisilla varoilla ylläpidettyihin kirjastoihin hankittaisiin teoksia, jotka olisivat *”kansan siveellistä katsantokantaa turmelevia ja muuten harhaanjohtavia”*. Lisäksi hän korosti koulukirjastojen merkitystä opetuksen apuvälineenä ja korosti, että koulukirjastojen ylin valvonta piti pitää kouluylivaltuutuksella eikä kirjastojen johtokunnilla, joiden jäsenet saattoivat olla kansakoulua käymättömiä. Näin Lida Vemmelpuun sanoista tulee esiin epäluulo sivistymättömästä kansasta kohtaan ja usko siihen, kuinka opettaja, kansakoulu ja Kansanvalistusseura kirjaluettelointeensa voivat sivistää rahvaan ja suojella sitä huonolta ja vaaralliselta kirjallisuudelta ja erityisesti sosialismilta.¹⁷

Opettajattaret Liisi Kivioja ja Lida Vemmelpuu ottivat kantaa myös työsuojelukysymyksiin. Käsiteltäessä lakiesitystä leipomotyöstä Liisi Kivioja oli sitä mieltä, että täysivaltaista naista ei saanut asettaa lasten ja alaikäisten luokkaan leipomoissa. *”Naisten sääliminen tässä kohden oli hyttysten kuurnitsemista”*, naiselle piti jättää oikeus valita aika ja työ samalla tavalla kuin miehilläkin oli siihen oikeus. Tässä Liisi Kivioja oli naisasianaisten kanssa samoilla linjoilla. Sen sijaan Hedvig Gebhard oli porvarillisella puolella tiukasti rajoitusten kannalla.¹⁸

Lida Vemmelpuu otti kantaa lakiehdotukseen, joka käsitteli oikeutta elinkeinon harjoittamiseen. Hän kannatti ehdotuksen vastaisesti lasten harjoittaman kaupan sallimista maaseudulla, mutta oli valmis kieltämään sen kaupungeissa. Hän tietenkin tunsi, miten rajoitetut mahdollisuudet maaseudun lapsilla oli hankkia pieniä ansiotuloja eivätkä maaseudun lapset olleet alttiina samanlaiselle katuelämän turmelukselle kuin kaupunkilaislapset.

JÄLLEEN KOTIIN

Iida Vemmelpuu oli ehdokkaana vielä vuoden 1909 vaaleissa, mutta selviytyi tällöin enää toiselle varasijalle. Myöhemmin Iida Vemmelpuu koki, että puolueolot saivat liian kiihkeän luonteen eikä hän enää halunnut ottaa ehdokkutta vastaan.¹⁹

Iida Vemmelpuu toimi kuitenkin Huittisissa eduskuntavaiheen jälkeen opettajan työnsä ohella aktiivisena yhteiskunnallisena vaikuttajana. Vuonna 1919 hänestä tuli ensimmäisissä yleisissä kunnallisvaaleissa kunnanvaltuuston jäsen. Samana vuonna hänet valittiin Kansallisen kokoomuspuolueen paikallisosaston, Huittisten kansallisseuran ensimmäiseen johtokuntaan. Lastensuojelukysymykset olivat Iida Vemmelpuulle tärkeitä. Huittisten Naisyhdistys perusti kansalaissodan jälkeen sotaorvoille lastenkodin, jonka johtokunnan jäsen hän oli. Iida Vemmelpuuta on luonnehdittu innostuneeksi, mutta myös samalla ankaraksi opettajaksi. Onkin todettu, että parhaintaan hän antoi kotiseutunsa lapsille ja nuorille.²⁰

Liisi Kivioja jäi pois eduskunnasta vuonna 1910. Syksyllä 1910 hän kirjoitti hiukan haikeana tuntemuksistaan Eveliina Ala-Kuljulle: *"Niin kattoo maailman kunnia ja maine sen mukaan, kun ei ole tehnyt erityisiä tyhmyyksiä, eikä viisauksia - Ei sillä, ei mieleni sinne tee, mutta muistuu kumminkin mieleen, kun olemme niin erilaisiin asioihin kiertyneet"*.²¹ Liisi Kivioja koki kansanedustajavaiheen merkittävänä ja mieleenpainuvana asiana elämässään. Mutta edelleen vuonna 1910 hänellä oli tunne omasta riittämättömyydestään kansanedustajan tehtävässä. Vuoden 1907 outo tunne oli muuttunut käsitykseksi, ettei hän ollut tehnyt sen enempää viisauksia kuin tyhmyyksiäkään. Liisi Kivioja aloitti vuonna 1910 uuden vaiheen elämässään. Hän halusi saada vakinaisen toimen ja hänestä tuli Kuopion vanhain sokeain työkoulun johtaja, jossa tehtävässä hän oli vuosina 1910-1918. Vielä kerran hän aloitti uuden uran. Sokeain työkoulu oli vuonna 1918 taloudellisissa vaikeuksissa ja Liisi Kivioja joutui jättämään työpaikkansa. Hänestä tuli Kalajoen KOP:n konttorin johtaja. Tässä työssä hän oli vuoteen 1925 asti. Vielä vuonna 1925 Liisi Kivioja kirjoitti monen vuoden jälkeen ystävälleen Eveliina Ala-Kuljulle: *"On se kaikki kuin unta, kun niitä aikoja rupeaa muistelemaan"*.²²

1. Liisi Kiviojan kirje Eveliina Ala-Kuljulle 26.4.1907; lida Vemmelpuun kirje Eveliina Ala-Kuljulle 26.4.1907. Eveliina Ala-Kuljun arkisto. Etelä-Pohjanmaan maakuntakirjasto (EAKark).
2. Liisi Kivioja s. Kari, Paakkari s. 10.1.1859 Siikajoella, kuoli lokakuussa 1925. lida Vemmelpuu ent. Vilenius s. 10.2.1868 Kangasalla, kuoli 3.8.1924.
3. Nevalainen, Aili, "Kansanedustaja, kansanopistonjohtajatar, opettaja". *Huittisten jouluku* 1982, 8-9; Nevalainen, Aili, "Ensimmäisessä eduskunnassa oli naisedustaja Huittisista". *Lauttakylä-lehti* 1966; Spinkkilä, Tuula, "Kansanedustaja lida Vemmelpuu." Esitelmä pidetty 24.10.1992 Mandinpäivillä (MK:n hallussa).
4. Jyväskylän seminaari 1863-1937. Muistojulkaisu. Helsinki 1937.
5. Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Helsinki 1995, 58-60; Karjalainen, Erkki, *Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet*. Helsinki 1970, 75-76.
6. Esim. *Helsingin Suomalainen Jatko-opisto 1881-1929*. Helsinki 1929, 99-103.
7. Viikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia III/2*. Jyväskylä 1990, 628-629.
8. Viikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia III/1*. Jyväskylä 1989, 253; Nevalainen. 1982, 8-9.
9. Viikki 1989, 599; Viikki 1990, 633.
10. Nevalainen 1982, 8-9; Nevalainen 1966; Spinkkilä, Tuula, *Kansanedustaja lida Vemmelpuu*.
11. lida Vemmelpuun kirje Eveliina Ala-Kuljulle 26.4.1907. EAKark.
12. VP 1907 ptk, 484-486.
13. VP 1907 ptk, 496.
14. VP 1908 ptk, 843-844.
15. VP 1908 ptk, 841-842.
16. lida Vemmelpuun esitelmä raittiusasiasta 28.-29.9.1907 Suomalaisen puolueen naisten kokouksessa.
17. VP 1908 ptk, 315-317.
18. VP 1908 ptk, 2087-2090.
19. Nevalainen 1982, 1982, 8-9.

20. Viikki 1989; Nevalainen 1966.

21. Liisi Kiviojan kirje Eveliina Ala-Kuljulle 14.9.1910. EAKark.

22. Liisi Kiviojan kirje Eveliina Ala-Kuljulle 15.2.1925. EAKark.